

BARBARA JAŃCZAK | Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy,
Uniwersytet Europejski Viadrina, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Integracja kulturowa polsko-niemieckiego borderscape'u na przykładzie dwumiasta Słubfurt: jedność czy różnorodność

Cultural Integration of German-Polish Borderscapes
on the Example of Slubfurt City: Unity or Diversity

Streszczenie

Borderscapes są przestrzeniami społecznej i językowej dyfuzji, miejscami kulturowej i ekonomicznej hybrydyzacji. Są to miejsca stwarzające mieszkańcom możliwość, a zarazem obligujące ich do otwarcia się na język i kulturę sąsiada. Opierając się na teorii integracji społecznej Heckmanna (2006), w niniejszym artykule podejmuje się próbę oceny integracji kulturowej na pograniczu polsko-niemieckim na przykładzie Słubfurtu (dwumiasta Słubice/Frankfurt nad Odrą). Dwoma głównymi wyznacznikami integracji kulturowej są dwukulturowość oraz dwujęzyczność. By osiągnąć te cele, wszyscy uczestnicy tego procesu (państwo, a właściwie władze lokalne, polskie i niemieckie społeczności lokalne) powinni być świadomi swojej roli w procesie integracji. Analiza integracji kulturowej skupia się na ocenie zaangażowania wszystkich podmiotów w rozwój transgranicznej dwukulturowości i dwujęzyczności. Postawiono następujące pytania badawcze: W jaki sposób lokalne władze Słubic i Frankfurtu wspierają integrację kulturową (w tym również językową) mieszkańców dwumiasta? Jaki stosunek do języka i kultury sąsiada mają mieszkańcy Słubic i Frankfurtu nad Odrą? Jakie kroki winny zostać podjęte celem wzmocnienia poziomu integracji i stworzenia polsko-niemieckiego borderscape'u?

Słowa kluczowe: integracja kulturowa polsko-niemieckiego pogranicza, polsko-niemiecki borderscape, Słubfurt, współpraca transgraniczna polsko-niemieckiego pogranicza

Abstract

Borderscapes (cf. Perera, 2007) are places of social and linguistic diffusion, places of cultural and economic hybridization, places in which the inhabitants have the opportunity and also obligation

to open themselves towards the neighbour's language and culture. Based on the theory of social integration by Heckmann (2006) (that actually focuses on integration of immigrants), the paper discusses the condition of cultural integration (one of the four fields of social integration, cf. Heckmann, 2006, pp. 15–18) in the German-Polish border region on the example of Slubfurt (Ślubice – Frankfurt Oder twin town). The two main aims of cultural integration are biculturalism and bilingualism. To achieve these goals in a transborder reality all the participants in these processes (state or rather local policies, German and Polish societies) should be conscious of their role in the integration process. The analysis of cultural integration focuses on the role of all the participants in supporting transborder bilingualism and biculturalism. The research questions are as follows: How do the local policies of Ślubice and Frankfurt Oder support the cultural and linguistic integration of Poles and Germans? What attitudes towards the neighbour's language and culture are displayed by the Polish and German inhabitants of Slubfurt? What should be improved to strengthen the degree of integration and creation of a German-Polish borderscape?

Keywords: cultural integration of the German-Polish borderland, German-Polish, borderscape, Slubfurt, transborder cooperation of the German-Polish borderland

Wprowadzenie

Borderscapes (Perera, 2007) to miejsca wyjątkowe, położone na granicy dwóch (bądź więcej) państw, znajdujące się nie tylko przestrzennie, ale również kulturowo „pomiędzy”. Są to miejsca, w których następuje społeczna i językowa dyfuzja, w których dochodzi do procesów kulturowej i społecznej hybrydyzacji, w których mieszkańcy mają możliwość, ale również swoisty moralny obowiązek, do otwarcia się na język i kulturę sąsiada.

Opierając się na teorii integracji społecznej Heckmanna (2006)¹, omówiony zostanie stopień integracji kulturowej polsko-niemieckiego pogranicza na przykładzie dwumiasta granicznego Ślubfurt (Ślubice/Frankfurt nad Odrą). Niniejszy artykuł podejmie się próby odpowiedzi na następujące pytania: W jaki sposób lokalne władze Ślubic i Frankfurtu wspierają integrację kulturową (w tym również językową) mieszkańców dwumiasta? Jaki stosunek do języka i kultury sąsiada mają mieszkańcy Ślubic i Frankfurtu nad Odrą? Jakie kroki winny zostać podjęte celem wzmocnienia poziomu integracji i stworzenia polsko-niemieckiego borderscape'u? Jako tezę przyjmuje się, że integrację Ślubic i Frankfurtu nad Odrą w obszarze akulturacji cechuje różny stopień zaangażowania się poszczególnych podmiotów tego procesu. Zaangażowanie władz lokalnych dwumiasta jest zdecydowanie większe niż polskich i niemieckich mieszkańców.

Borderscapes – miejsca przejścia

W literaturze tematu pogranicza uchodzą za swoiste „laboratoria” (Gracia Canclini, 1999; Gasparini, 1999/2000). Gasparini podkreśla, że pogranicza ukazują w skali

1 Mimo iż Heckmann skupia się na problematyce integracji imigrantów, jego koncept czterech obszarów integracji społecznej może zostać zaimplementowany do analizy procesów integracji zachodzących na pograniczach, niekoniecznie dotyczących imigrantów.

mikro zachodzące w Europie procesy multikulturalizmu i multilingwizmu. Istotny dla sformułowania wniosków jest jednak fakt, że analiza zachodzących na pograniczach procesów może być aplikowana na płaszczyźnie supranacjonalnej w skali makro (por. Gasparini, 1999/2000). Gracia Canciani (1999, s. 34) zwraca uwagę na zachodzące na pograniczach zjawisko transgranicznej hybrydyzacji, będące odzwierciedleniem procesów globalizacji. Również Mezzadra i Neilson (2013, s. 30) wskazują na hybrydyzację pograniczy, nazywając je swoistą „fabrica mundi”, miejscem, w którym granice są zaangażowane w tworzenie nowych światów. Perera (2007, s. 206 i nast.) nazywa pogranicza *borderscapes*². *Borderscapes* to miejsca przejścia, w których czas i przestrzeń wzajemnie się przenikają i ulegają hybrydyzacji.

Model integracji Heckmanna

Próbując uporządkować interakcje zachodzące na polsko-niemieckim pograniczu, warto wykorzystać model integracji Heckmanna. Jest to model stworzony do analizy integracji migrantów w społeczeństwie przyjmującym, jednakże opisywane w nim płaszczyzny integracji mogą być wykorzystane dla analizy procesów integracji zachodzących na polsko-niemieckim pograniczu³. W celu zdefiniowania pojęcia integracji w kontekście granicznym należałoby posiłkować się definicją Begera (2010, s. 10), rozumiejącego integrację jako proces połączenia osób lub grup w jednostkę społeczną, przy jednoczesnym uznaniu i akceptacji dla różnic kulturowych.

Heckmann (por. 2006, s. 15–18) wyodrębnia cztery płaszczyzny integracji. Pierwszą płaszczyzną jest integracja strukturalna, polegająca na osiągnięciu przez daną grupę (etniczną) statusu członka/ów społeczeństwa, jak również na uzyskaniu równego dostępu do pozycji społecznych. Integracja strukturalna obejmuje takie obszary, jak integracja prawna (włączenie we wspólnotę państwowo-prawną), integracja ekonomiczna (włączenie do rynku pracy), integracja edukacyjna (włączenie do systemu kształcenia).

Kolejną płaszczyzną jest integracja kulturowa zwana też akulturacją⁴. Obejmuje ona wszelkie kognitywno-kulturowe procesy internalizacji mające na celu zbliżenie kulturowe pomiędzy imigrantami a społecznością przyjmującą. Procesy te są niezbędne do uczestniczenia i współtworzenia życia społecznego. Obszar ten obejmuje internalizację norm, wspólne kształtowanie systemu wartości oraz integrację językową.

Trzecią płaszczyzną jest integracja interaktywna⁵. Obejmuje ona przynależność imigrantów do organizacji, związków, jak również implikuje akceptację zarówno w stosunkach prywatnych, jak i na płaszczyźnie społecznej.

2 Już sam termin *borderscapes*, będący hybrydą językową (*borderland* + *landscapes*) sugeruje hybrydyzację.

3 W wypadku implementacji tego modelu na potrzeby analizy zintegrowania pograniczy zmieniają się w porównaniu z modelem wyjściowym podmioty biorące udział w tymże procesie, jednakże obszary integracji pozostają te same.

4 Nie należy mylić akulturacji w sensie płaszczyzny integracji z pojęciem akulturacji w sensie stopnia zintegrowania.

5 Integracja interaktywna w starszych publikacjach Heckmanna nazywana była społeczną (*soziale Integration*) (Heckmann, Tomai, 1997, s. 4 i nast.; Heckmann, 1998, s. 2) łatwo ją było wtedy pomylić z terminem nadrzędnym integracji (*Sozialintegration*), skupiającym wszystkie cztery jej płaszczyzny.

Ostatnią płaszczyzną jest integracja identyfikacyjna, polegająca na wytworzeniu się subiektywnego poczucia przynależności do społeczeństwa przyjmującego. Proces definiowania tożsamości może trwać nawet kilka generacji.

Tabela 1. Model integracji Heckmanna (2006), opracowanie B. Jańczak

Integracja	
<p>Integracja strukturalna</p> <ul style="list-style-type: none"> » stworzenie ram prawnych umożliwiających równe traktowanie imigrantów oraz społeczności przyjmującej (np. prawo pobytu, prawo do pracy, nabycie obyw.) » stworzenie planu integracji oraz programów integracyjnych » integracja na rynku pracy oraz w systemie kształcenia 	<p>Integracja kulturowa</p> <ul style="list-style-type: none"> » proces, w którym nabywane są kognitywne umiejętności i wiedza o kulturze danego społeczeństwa » internalizacja wartości i norm » kluczowa rola akwizycji języka
<p>Integracja interaktywna</p> <ul style="list-style-type: none"> » akceptacja istnienia w przestrzeni publicznej i uczestnictwo w stowarzyszeniach, organizacjach, klubach » integracja w sferze prywatnej 	<p>Integracja identyfikacyjna</p> <ul style="list-style-type: none"> » proces ponownego zdefiniowania własnej przynależności » ogół praktyk, które mają na celu wzbudzenie subiektywnego uczucia przynależności narodowej

W tym miejscu omówione zostaną najważniejsze elementy integracji kulturowej, zachodzącej w Słubicach i Frankfurcie nad Odrą, zwanymi również Słubfurtem. Głównym założeniem integracji kulturowej pogranicza jest wspieranie dwujęzyczności oraz wielokulturowości dzięki rozwojowi współpracy transgranicznej. Osiągnięcie powyższych celów wymaga świadomości oraz zaangażowania się w swoją rolę od wszystkich podmiotów procesu integracji – państwa, a dokładniej władz lokalnych, jak również polskich i niemieckich mieszkańców dwumiasta.

Metoda badań

Niniejszy artykuł koncentruje się na omówieniu niewielkiego wycinka badań prowadzonych w ramach większego projektu⁶, którego celem była analiza kontaktu językowego oraz polityki językowej ośmiu miast i miasteczek usytuowanych po polskiej stronie polsko-niemieckiego pogranicza⁷. Przywołane zostaną także wyniki badań ilościowych, dotyczących oferty dydaktycznej z zakresu nauczania języka niemieckiego w przedszko-

6 Projekt prowadzony w latach 2013–2015 finansowany był przez Polsko-Niemiecką Fundację na Rzecz Nauki.

7 Badanie zostało przeprowadzone w 2014 r. w ośmiu miejscowościach granicznych. Wybór miejscowości nastąpił na podstawie ich wielkości i położenia. Przebadane zostały wszystkie miejscowości powyżej 1000 mieszkańców usytuowane na granicy, znajdujące się w sąsiedztwie niemieckiej miejscowości.

lach, szkołach (podstawowych oraz ponadpodstawowych)⁸ oraz na uczelniach wyższych w Słubicach i Frankfurcie nad Odrą⁹. Ponadto przeanalizowany zostanie materiał z wywiadów ustrukturalizowanych, przeprowadzonych w 2014 r. w Zespole Administracyjnym Oświaty w urzędzie miasta Słubice oraz w 2016 r. z pracownicą do spraw języka sąsiada i edukacji Słubicko-Frankfurckiego Centrum Kooperacji¹⁰.

Integracja kulturowa Słubfurtu

Słubice (18 tys. mieszkańców) wraz z Frankfurtem nad Odrą (58 tys. mieszkańców) tworzą tzw. dwumiasto (miasto podzielone). Do wybuchu drugiej wojny światowej miasta te funkcjonowały jako jeden organizm, po wojnie natomiast, po nowym ustaleniu granic między Polską a Niemcami, wschodnia część Frankfurtu, zwana ówczesnie Frankfurt (Oder)-Dammvorstadt, została przydzielona Polsce. Przez zdecydowaną większość okresu komunizmu granice między Frankfurtem i Słubicami były zamknięte¹¹, a teren po obu stronach granicy zmilitaryzowany (pilnowany przez stacjonujące po obydwu stronach granicy wojska – rosyjskie we Frankfurcie i polskie w Słubicach). Po upadku systemu komunistycznego Frankfurt i Słubice stanęły przed wyzwaniem stworzenia nowego wymiaru relacji sąsiedzkich mających położyć podwaliny dla współpracy transgranicznej. Wspólna niełatwa historia oraz długi okres separacji obu miast granicznych były wyzwaniem na drodze ku integracji. Istotną rolę w tym procesie odegrała wyważona polityka władz lokalnych obu miast, która opierała się na wypracowaniu długofalowego planu współpracy w dziedzinie gospodarki, kultury oraz stworzeniu warunków dla przebiegu interakcji społecznej. Obecnie Frankfurt i Słubice cieszą się intensywną współpracą na większości pól polityki lokalnej, włączając w to sektor edukacji i promocji kultury.

Rola władz lokalnych w zacieśnianiu integracji kulturowej

Analizując stan integracji kulturowej, należy podkreślić, iż zarówno Frankfurt nad Odrą, jak i Słubice dokładają wszelkich starań dla zacieśnienia i rozwinięcia oferty

---

8 W badaniu oferty językowej szkół i przedszkoli udział wzięło 74% (n = 71) wszystkich instytucji oświatowych, ulokowanych w ośmiu badanych miejscowościach granicznych, posiadających w swojej ofercie język niemiecki lub/i współpracujących z niemieckim partnerem (w roku 2014 na 110 instytucji oświatowych ulokowanych w badanych miejscowościach granicznych 96 placówek posiadało w swojej ofercie język niemiecki lub/i deklarowało współpracę z niemieckim partnerem).

9 Badanie oferty językowej we Frankfurcie nad Odrą nie było celem projektu przeprowadzonego w 2014 r.

10 W ramach badań jakościowych w 2014 r. zostały ponadto nagrane formy nawiązania rozmowy polskich sprzedawców na bazarach granicznych, jak również krótkie rozmowy w języku niemieckim z mieszkańcami danych miejscowości (ponad 380 nagrań), które jednakże nie są celem rozważań niniejszego artykułu.

11 Z wyłączeniem okresu 1972–1981.

współpracy kulturowej. W 2010 r. zostaje powołana do życia wspólna instytucja administracji obu miast – Słubicko-Frankfurckie Centrum Kooperacji, którego celem jest praca nad realizacją Słubicko-Frankfurckiego Planu Działania 2010–2020. Jest to długofalowy plan współpracy transgranicznej na terenie Słubfurtu, który w 2014 r. zostaje zaktualizowany i zakłada realizację trzech nadrzędnych celów (SFCK):

1. Długotrwały, transgraniczny rozwój miejski – obejmujący m.in. zarówno współpracę w zakresie planowania (w tym utworzenia transgranicznego centrum obu miast), jak i infrastruktury komunalnej.
2. Wspólny rozwój gospodarczy skupiający się na transgranicznym wspieraniu sektora inwestycyjnego i przedsiębiorczości oraz transgraniczne badania i wzrost zatrudnienia uzyskane dzięki wsparciu zatrudnienia oraz rozwoju transgranicznej turystyki.
3. Słubfurt jako międzynarodowe miejsce kształcenia zakłada zarówno kształcenie mieszkańców w każdym wieku, jak i wzmocnienie profilu transgranicznego przez wsparcie dla akwizycji języka sąsiada. Istotną rolę w osiągnięciu tego celu odgrywać ma również współpraca obu miast z istniejącymi w nich uniwersytetami.

Zgodnie z wypowiedzią dyrektora Zespołu Administracyjnego Oświaty (ZAO) w Słubicach dwumiasto podejmuje liczne działania w zakresie zacieśniania współpracy w dziedzinie kultury. Do imprez mających charakter cykliczny zaliczają się przede wszystkim Święto Hanzy, Kalendarz Adwentowy oraz Dzień Europy. Szczególną uwagę dyrektor ZAO zwraca na fakt, iż mieszkańcy aktywnie uczestniczą w transgranicznych inicjatywach kulturowych, które pośrednio są formą osvajania bądź wręcz kursem języka sąsiada:

Dyr. ZAO: Dzień Europy. Co się tutaj działo? Po jednej i – chociażby tylko Ci pokażę ulotkę, ostatnia rzecz – po drugiej stronie było bardzo dużo różnych, różnych działań dostosowanych do mieszkańców w różnym wieku, zaczynając od najmłodszych, np. najmłodszy nasi siedzieli w Bibliotece Miejskiej i czytali – dzieci ze Szkoły Podstawowej w Kunowicach oraz dzieci ze szkoły partnerskiej z Groß Lindow czytały *Pippi Pończoszankę*. I to się działo w obu językach, więc po prostu w tym jednym dniu, w tym jednym dniu była zumba, warsztaty na deptaku dla Polaków i dla Niemców. Warsztaty twórcze „Bez granic”, też w bibliotece dla dzieci; robili tam różne rzeczy. No jest „Bigos i inne”, to było już dla trochę starszych, ale żeby sprawdzić swoją znajomość języka polskiego. Niemcy mogli przygotowywać polskie potrawy, właśnie w oparciu o polski przepis. I to jest tylko jeden dzień. I ten jeden dzień to jest, o widzisz, taka rozkładówka.

Wywiad: Słubice, 14.05.2014, przeprowadzony przez B. Jańczak

Istotną bądź nawet kluczową rolę w procesie integracji kulturowej pogranicza odgrywa nauka języka sąsiada¹². Nauczanie języków niemieckiego i polskiego od okresu wczesnego dzieciństwa (uwzględniając okres przedszkolny i wczesnoszkolny) jest jednym z priorytetów wyznaczonych przez władze lokalne. Dzięki inicjatywie pracowni-

¹² W ciągu ostatnich 26 lat wypracowanie wspólnych strategii edukacyjnych, jak również wzrost świadomości co do istotności faktu znajomości języka sąsiada zdecydowanie się rozwinęły. Akwizycja języka sąsiada stała się jednym z priorytetowych celów władz lokalnych po obydwu stronach Odry.

ków naukowych Uniwersytetu Europejskiego Viadrina oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w 2004 r. zainicjowano projekt „Wczesny start w język sąsiada”. Przez ponad trzy lata cztery przedszkola we Frankfurcie nad Odrą oraz cztery w Słubicach realizowały program akwizycji języka sąsiada z zastosowaniem metody immersji częściowej (Bień-Lietz, Vogel 2008, s. 23–41). Systematyczne rozszerzanie oferty językowej wiąże się ze wzrostem zainteresowania językiem sąsiada¹³. Polityka transgraniczna polegająca na transgranicznej współpracy edukacyjnej zaczyna się już w okresie przedszkolnym i obejmuje swym planem wszystkie szczeble edukacji.

Edukacja języka sąsiada dla dzieci w wieku przedszkolnym

Z badań prowadzonych przez autorkę niniejszego artykułu w 2014 r. wynika, że nauka języka niemieckiego w Słubicach oferowana jest tylko w jednej z czterech publicznych i dwóch prywatnych¹⁴ placówkach przedszkolnych. Przedszkole publiczne Pinokio jest jedną z dwóch placówek przedszkolnych umiejscowionych w Słubicach, które z założenia miały działać jako instytucje dwukulturowe i dwujęzyczne. Jednostka ta, powołana do życia we wrześniu 2014 r., miała być sztandarowym projektem edukacyjnym przyczyniającym się do rozwoju współpracy transgranicznej. Mimo że słubickie przedszkole można uznać za dwukulturowe, nie udało się jak na razie wprowadzić w placówce nauczania dwujęzycznego ze względu na to, iż dzieci uczęszczające do placówki pochodzące z Frankfurtu są komunikatywne w języku polskim (mają polskie korzenie bądź są dwujęzyczne)¹⁵. Z tego względu przedszkole, które było przy-

---

13 Fakt ten jest szczególnie widoczny po niemieckiej stronie, po której jeszcze do niedawna zainteresowanie nauką języka polskiego wśród mieszkańców było minimalne. Badanie ankietowe przeprowadzone przez Słubicko-Frankfurckie Centrum Kooperacji w maju 2015 r., w którym uczestniczyło 792 rodziców dzieci uczęszczających do frankfurckich przedszkoli (ponad 1/3 wszystkich dzieci przedszkolnych), ukazuje, iż prawie 40 procent ankietowanych chce, by ich dziecko uczyło się języka polskiego w szkole. Dane te należy traktować jako dobrą prognozę na przyszłość. Być może postawa otwartości wobec nauki języka polskiego wśród mieszkańców Frankfurtu przyczyni się do zniwelowania dysproporcji w liczbie uczniów uczących się po obu stronach Odry języka sąsiada, która to liczba jest nieporównywalnie większa w Słubicach niż we Frankfurcie.

14 Oferta językowa przedszkoli jest bardziej zmienna niż w innych typach placówek edukacyjnych. Ponieważ przedszkola w dużo większym stopniu niż szkoły wykorzystują w celu wsparcia edukacji językowej środki trzecie (które muszą być cyklicznie pozyskiwane z powodu ich przypisania do konkretnych projektów transgranicznych). W 2014 r. jedno ze słubickich przedszkoli niepublicznych oferowało naukę języka niemieckiego zgodnie z założeniami „one person – one language” (por. Ronjat, 1913) z zastosowaniem metody immersji językowej (40 godzin języka w tygodniu), która to oferta w 2016 r. została przeniesiona do filii tegoż przedszkola w Kostrzynie.

15 Zgodnie z wypowiedzią dyrektora ZAO w Słubicach koncepcja transmisji języka opierać się miała na dostosowaniu do języka wychowanków. To dzieci, nie nauczycielki, miały decydować o języku komunikacji. Idea ta została zapożyczona od podobnie działającego przedszkola francuskiego na granicy francusko-niemieckiej. W obliczu takiego założenia należy stwierdzić, iż we wspomnianej placówce komunikacja w języku sąsiada traktowana jest raczej jak instrument niż cel wychowania przedszkolnego.

gotowane do opieki nad dziećmi w obu językach, oferuje tygodniowo godzinę języka niemieckiego jako języka obcego¹⁶.

Spośród 30 przedszkoli funkcjonujących we Frankfurcie siedem oferuje naukę języka sąsiada w formie częściowej lub całkowitej immersji. Wszystkie te placówki posiadają co najmniej jednego wychowawcę porozumiewającego się z dziećmi w języku polskim¹⁷. Najdłużej funkcjonującym dwujęzycznym i dwunarodowym przedszkolem w dwumieście jest placówka Eurokita, która została stworzona w 2000 r. we Frankfurcie nad Odrą. Oferuje ona miejsca przedszkolne dla 20 polskich i 36 niemieckich dzieci. Nauczyciele przedszkolni, Polacy i Niemcy, komunikują się z dziećmi każdy w swoim języku ojczystym, zgodnie z założeniami metody „one person – one language” (Eurokita).

Oferta językowa szkół podstawowych i ponadpodstawowych

W większości szkół zarówno w Słubicach, jak i we Frankfurcie nad Odrą głównym językiem obcym jest język angielski. W Polsce, podobnie jak w większości niemieckich krajów związkowych (w tym w Brandenburgii), w publicznych szkołach podstawowych jeden język obcy jest oferowany jako język obowiązkowy. W Słubicach i we Frankfurcie istnieje wiele szkół na poziomie kształcenia podstawowego, które zaangażowały się we współpracę transgraniczną. Jednakże w większości przypadków proponowana przez nie oferta językowa dotycząca nauki języka sąsiada finansowana jest ze środków projektowych lub dodatkowego wsparcia finansowego samorządów.

Język niemiecki oferowany jest w jednej z trzech publicznych i dwóch niepublicznych szkołach podstawowych w Słubicach¹⁸ (w wymiarze od dwóch do pięciu godzin języka niemieckiego w tygodniu). Jeżeli chodzi o ofertę języka polskiego w szkołach podstawowych we Frankfurcie nad Odrą, to głównie dotyczy ona zajęć nieobligatoryjnych nieuwzględnionych w podstawie programowej.

Asymetria dotycząca akwizycji języka sąsiada staje się oczywista na poziomie kształcenia gimnazjalnego, w którym nauka języka drugiego¹⁹ jest gwarantowana przez podstawę programową. Wszystkie typy szkół ponadpodstawowych w Słubicach posiadają ofertę języka niemieckiego w swojej ofercie dydaktycznej. Większość szkół ponadpodstawowych we Frankfurcie oferuje francuski, hiszpański (w niektórych wypadkach rosyjski) jako dodatkowy język obcy.

Nawet jeżeli dane statystyczne wskazują na istniejący nadal potencjał w zakresie wzmocnienia i rozwinięcia oferty edukacji języka sąsiada (szczególnie po niemieckiej stronie), zarówno we Frankfurcie nad Odrą, jak i w Słubicach funkcjonują placówki

16 Dane z grudnia 2014 r.

17 Zgodnie z danymi uzyskanymi podczas wywiadu (przeprowadzonego w lutym 2016 r.) z panią Katrin Becker, osobą odpowiedzialną w Słubicko-Frankfurckim Centrum Kooperacji za obszary: język sąsiada oraz edukacja, we Frankfurcie polsko-niemiecką edukację bilingwalną oferuje siedem przedszkoli: 4 placówki spółki z o.o. Fröbel, Eurokita, Przedszkole Ewangelickie Gertraud-Marien oraz Kita Bambi.

18 Wszystkie prezentowane poniżej dane odnoszą się do oferty edukacyjnej z roku 2014.

19 Pierwszym językiem jest zwykle (choć nie zawsze) język angielski.

edukacyjne, których wieloletnia współpraca ma od lat charakter transgraniczny. Sztandarowym projektem według dyrektora ZAO jest projekt „Latarnia”:

Dyr. ZAO: [...] mamy ten projekt „Latarnia” w Gimnazjum nr 2, akurat tak, tak zadziałali. No ale to, że np. Gimnazjum Karla Liebknechta, i to już jest, który rok, chyba 4, nie wiem, czy słyszałeś o tym projekcie? To już w ogóle typowo językowy projekt, to była akurat inicjatywa szkół. Oni się gdzieś tam spotkali, pogadali i się okazało, że to już działa, i to jest akurat na takiej zasadzie, że mamy klasę w Gimnazjum nr 2, mamy taką klasę, która idzie rozszerzonym językiem niemieckim. W Gimnazjum Karla Liebknechta jest klasa, która będzie uczyć się języka polskiego, i tu jest 24, tu jest 24 uczniów. Oni w pewnym momencie najpierw się integrują, te dwie klasy, potem się je dzieli na pół i tandemowo uczą się już na konkretnych przedmiotach, tak. Czyli na przykład uczą się razem na języku polskim i uczą się razem na języku niemieckim. I połówki się wymieniają: jedna połówka przechodzi do Polski, druga zostaje we Frankfurcie i czeka na swojego kolegę spod tandemu. Tak mają np. plastykę. Tak mają chyba jeszcze kilka przedmiotów... matematykę też tak mają w tandemach. I tak się razem uczą. I to jest przez 3 lata, jak są w gimnazjum. To przez 3 lata ta jedna klasa jest w takim projekcie. I co roku nowa klasa do tego dochodzi.

Wywiad: Słubice, 14.05.2014, przeprowadzony przez B. Jańczak

W rezultacie współpracy Gimnazjum Karla Liebknechta²⁰ we Frankfurcie nad Odrą z Gimnazjum nr 2 w Słubicach wprowadzony został program nauczania dwujęzycznego CLIL²¹ oferowany części uczniów partycypującej w projekcie „Latarnia”²². Charakter transgraniczny nadaje temu przedsięwzięciu nie tylko fakt, że zajęcia oferowane są w trybie rotacyjnym po polskiej i po niemieckiej stronie, ale również to, że grupy uczestniczące w tych zajęciach mają charakter mieszany (pół klasy jest uczniami polskiego, a pół niemieckiego gimnazjum).

Należy tutaj nadmienić, iż taka forma dwujęzycznej oferty edukacyjnej możliwa jest tylko w rejonach przygranicznych. Współpraca obu placówek owocująca funkcjonowaniem grupy uczniów „pomiędzy” dwoma krajami, systemami edukacyjnymi i językami znakomicie odzwierciedla ideę borderscape’u, miejsca, gdzie idee przenikają się i ulegają hybrydyzacji. Realizacja projektu „Latarnia” przyczynia się do zacieśniania integracji kulturowej Słubfurtu.

Współpraca uniwersytecka

Milowym krokiem w umocnieniu polsko-niemieckiej polityki edukacyjnej stało się reaktywowanie Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą oraz

20 Szkoła ta ma nie tylko charakter dwujęzyczny, lecz także dwunarodowy. Od 1992 r. szkoła prowadzi nabór polskich uczniów chcących pobierać naukę w Niemczech. W przypadku tych uczniów (z wyłączeniem grup uczestniczących w dwujęzycznym programie „Latarnia”) cała edukacja odbywa się w języku niemieckim i zakończona jest niemieckim egzaminem dojrzałości (Abitur).

21 Content and Language Integrated Learning (Marsh, 1994).

22 W 2005 r. szkoły zaczęły wdrażać nową strategię kooperacji polegającą na wprowadzeniu edukacji dwujęzycznej w formie zajęć CLIL. Edukacja dwujęzyczna oferowana jest uczniom od II roku życia.

powołanie do życia Collegium Polonicum w Słubicach. Nowy wymiar współpracy otwiera się również dzięki funkcjonowaniu Polsko-Niemieckiego Instytutu Badawczego²³ obu uczelni.

Historia edukacji wyższej w dwumieście Słubice – Frankfurt nad Odrą jest stosunkowo krótka, choć odwołująca się do tradycji średniowiecznych. Uniwersytet Europejski Viadrina wznowił działalność²⁴ w 1992 r. Od początku funkcjonowania jednym z głównych celów edukacyjnych Viadriny była wymiana idei europejskich na poziomie akademickim. Jego realizacja możliwa była dzięki mocnemu umiędzynarodowieniu uniwersytetu²⁵ oraz lokalizacji na granicy polsko-niemieckiej.

Niezaprzeczalnym dowodem na stworzenie transgranicznej współpracy na poziomie akademickim stało się powołanie w 1998 r. Collegium Polonicum, wspólnej placówki naukowo-badawczej Uniwersytetu Europejskiego Viadrina we Frankfurcie nad Odrą oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Collegium Polonicum, ulokowane po polskiej stronie granicy w Słubicach, jest miejscem kooperacji polskich i niemieckich naukowców, ale także miejscem oferującym wspólne kierunki studiów obu uniwersytetów. Polscy i niemieccy studenci korzystają z oferty edukacyjnej umożliwiającej uzyskanie podwójnych dyplomów studiów na takich kierunkach, jak prawo, komunikacja interkulturowa czy też filologia germańska²⁶. Fakt, że studenci uczący się na podwójnych kierunkach studiują w dwóch głównych językach (polskim i niemieckim)²⁷, stwarza niepowtarzalną możliwość osiągnięcia poziomu CALP²⁸ w języku sąsiada.

W ciągu ponad 20 lat funkcjonowania Viadriny oraz prawie 20 funkcjonowania Collegium Polonicum mury obu placówek opuściło kilka tysięcy absolwentów, którzy nie tylko nabyli kompetencję interkulturową, lecz także osiągnęli biegłość w języku sąsiada.

Wnioski końcowe

Na granicy polsko-niemieckiej można stwierdzić rozliczne formy współpracy mające na celu integrację kulturową mieszkańców Słubfurtu. Należy jednakże zauważyć, że stopień zaangażowania poszczególnych podmiotów w transgraniczną akulturację oraz wsparcia dwujęzyczności jest różny. Prężna działalność władz lokalnych stwarza warunki zarówno dla akwizycji języka sąsiada, jak i transgranicznych projektów

23 Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy powołany w 2012 r., a będący wspólną jednostką badawczą obu uczelni, jest placówką interdyscyplinarną ukierunkowaną na badanie problematyki polsko-niemieckiej z perspektywy granicznej.

24 Viadrina odwołuje się do tradycji Alma Mater Viadrina, uczelni funkcjonującej we Frankfurcie nad Odrą w latach 1506–1811 (EUV).

25 W której naukę pobierają Niemcy, Polacy oraz inne nacje.

26 Absolwenci uzyskują dyplomy ukończenia obu uczelni.

27 Ponadto istnieje szeroka oferta kursów wykładanych w innych językach obcych, tj. hiszpańskim, angielskim czy też francuskim.

28 Cognitive Academic Language Proficiency (Cummins, 1979).

kulturowych. Partycypacja mieszkańców w tych projektach (szczególnie dotyczących nauki języka sąsiada), choć zauważalna, jest jednak nadal niewielka i pozostaje wyzwaniem dla podmiotów inicjujących procesy integracyjne.

Współpraca transgraniczna w obszarze integracji kulturowej Słubfurtu jest więc w pierwszej kolejności współpracą lokalnej administracji. Powołanie Słubicko-Frankfurckiego Centrum Kooperacji, podejmującego szeroki zakres działań celem zacieśniania współpracy transgranicznej nie tylko na płaszczyźnie samorządowej, ale przede wszystkim międzyludzkiej, jest istotnym przyczynkiem dla pogłębienia integracji kulturowej. Istotnym elementem wsparcia integracji jest promowanie nauki języka sąsiada. Mimo że widoczna jest wyraźna asymetria integracji kulturowej, szczególnie jeśli chodzi o możliwość nauki języka sąsiada po obu stronach Odry (strona niemiecka ma w dalszym ciągu nieporównanie mniejszą ofertę edukacyjną, głównie w odniesieniu do szkół podstawowych i ponadpodstawowych, niż strona polska), należy podkreślić, iż prowadzone są systematyczne działania w celu zmniejszenia tej dysproporcji. Oba miasta podjęły kroki dla stworzenia kompleksowego programu nauki języka sąsiada. Oferta językowa z zakresu języków niemieckiego i polskiego skierowana jest do dzieci i młodzieży i obejmuje nawet nauczanie przedszkolne. W Słubicach i Frankfurcie wprowadzone zostały rozwiązania opierające się na współpracy transgranicznej i wspierające dwujęzyczną edukację dzieci i młodzieży. Zaliczyć do nich należy powołanie do życia dwujęzycznych oraz dwunarodowych placówek przedszkolnych ulokowanych po obydwu stronach granicy polsko-niemieckiej, jak również umożliwienie polskim i niemieckim uczniom uczestnictwa w zajęciach CLIL, odbywających się dzięki transgranicznemu wymiarowi współpracy szkół, na zasadzie rotacyjnej, po polskiej oraz po niemieckiej stronie granicy. Istotną rolę w zacieśnianiu integracji kulturowej odgrywają ulokowane po obu stronach placówki uniwersyteckie oferujące podwójne kierunki studiów oraz wzmacniające transgraniczną wymianę studentów, badaczy i myśli naukowej.

Wszystkie te formy współpracy przyczyniają się do zacieśnienia integracji kulturowej polsko-niemieckiego pogranicza (ukazując jedność władz lokalnych w odniesieniu do podejmowanych działań), a jednocześnie świadczą o różnorodności tegoż borderscape'u.

Bibliografia

- Beger, K.U. (2000). *Migration und Integration: eine Einführung in das Wanderungsgeschehen und die Integration der Zugewanderten in Deutschland*. Opladen: Leske + Budrich.
- Bień-Lietz, M., Vogel T. (2008). *Frühstart in die Nachbarsprache. Handbuch für den Spracherwerb in der deutsch-polnischen Grenzregion*. Frankfurt (Oder): Europa-Universität Viadrina.
- Cummins, J. (1979). Cognitive/academic language proficiency, linguistic interdependence, the optimum age question and some other matters. *Working Papers on Bilingualism*, 19, 121-129.
- Eurokita. Pobrano z: <http://www.eurokita.de> (13.05.2015).
- EUROPA-Universität Viadrina Frankfurt (Oder). Pobrano z: https://www.europa-uni.de/pl/ueber_uns/portrait/geschichte/meilensteine/index.html (23.02.2016).

- Gasparini, A. (1999/2000). European Border Towns as Laboratories of Differentiated Integration. *ISIG Quarterly of International Sociology*, 4, 2–3.
- Gracia Canclini, N. (1999). *La globalización imaginada*. Mexico City: Paidós.
- Heckmann, F. (2006). *Integration and Integration Policies. Imiscoe Network Feasibility Study*. Bamberg: European forum for migration studies (efms).
- Heckmann, F. (1998). Analysis of National Models of Immigrant Integration. *Germany, efms Paper*, 27, 1–14.
- Heckmann, F., Tomei V. (1997). Einwanderungsgesellschaft Deutschland – Zukunftsszenarien. Chancen und Konfliktpotentiale. Gutachten für die Enquete-Kommission „Demographischer Wandel“ des Deutschen Bundestags. W: *Zweiter Zwischenbericht der Enquete-Kommission „Demographischer Wandel“*, Deutscher Bundestag, 13. Wahlperiode, Drucksache 13/11460.
- Latarnia-project. Pobrano z: <http://liebknecht-gymnasium.de/schulprofil/latarnia-projekt.html> (14.05.2015).
- Marsh, D. (1994). *Bilingual Education & Content and Language Integrated Learning. International Association for Cross-cultural Communication. Language Teaching in the Member States of the European Union (Lingua)*. Paris: University of Sorbonne.
- Mezzadra, S., Neilson B. (2013). *Border as Method, or, the multiplication of labor*. Durham: Duke University Press.
- Perera, S. (2007). A Pacific Zone? (In)security, Sovereignty, and Stories of the Pacific Border-scape. W: K. Rajaram, C. Grundy-Warr (red.). *Borderscapes. Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge* (201–227). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Ronjat, J. (1913). *Le développement du langage observé chez un enfant bilingue*. Paris: Champion.
- SFCK (Ślubicko-Frankfurckie Centrum Kooperacji). Pobrano z: http://www.frankfurt-slubice.eu/article,pl,4,wizja___cele.html (19.02.2016).

Barbara Jańczak

Doktor, nauki filologiczne, socjolingwistyka
Polsko-Niemiecki Instytut Badawczy w Collegium Polonicum
w Ślubicach, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Kościuszki 1, 69–100 Ślubice
e-mail: bjanczak@europa-uni.de